Elementy ekspresjonistycznego obrazowania w wierszach Jana Kasprowicza

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Mapa myśli
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 165–166.
- Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 163.
- Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 170–171.

- Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 165.
- Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 167.
- Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 164.

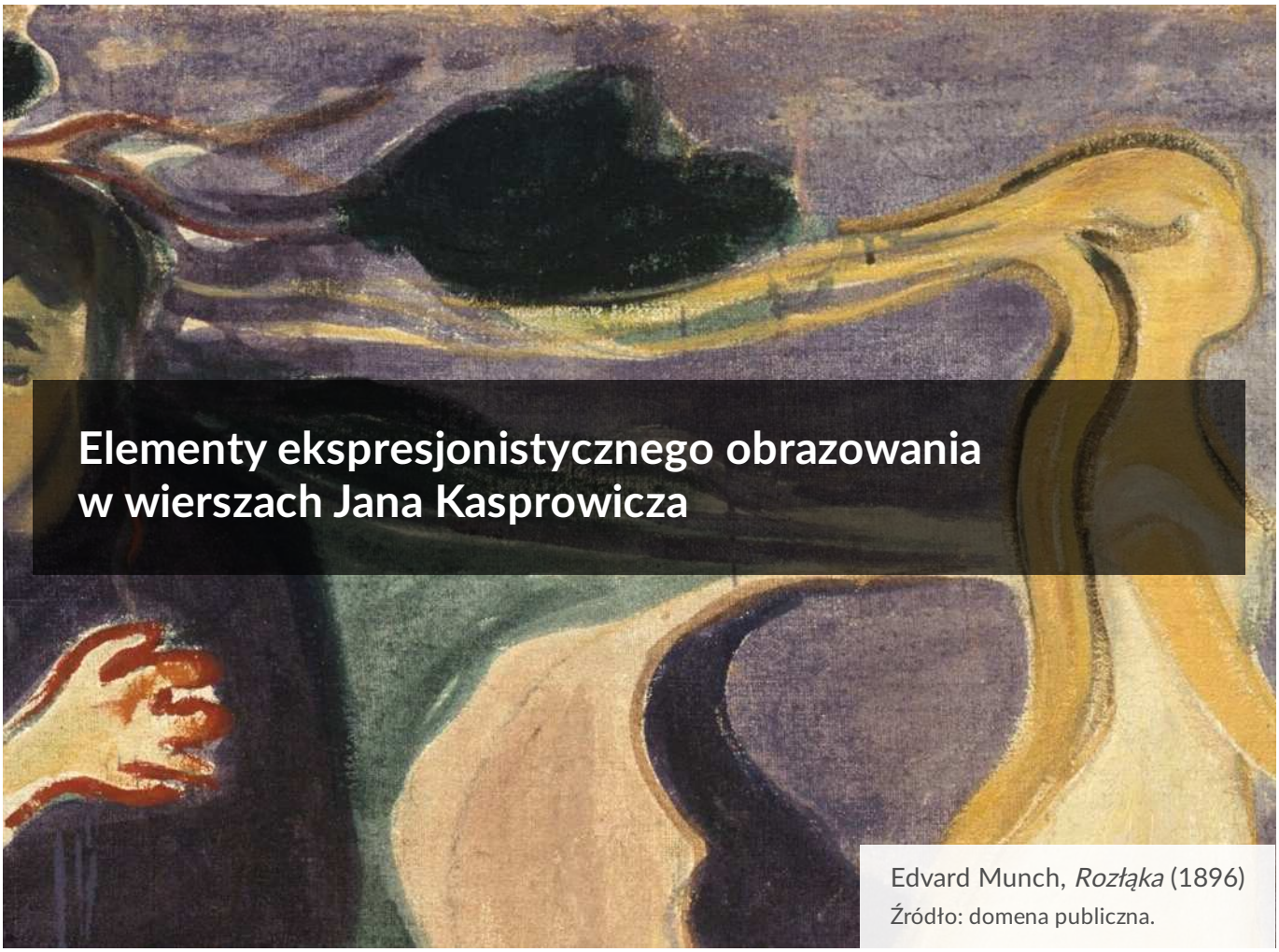

Elementy ekspresjonistycznego obrazowania w wierszach Jana Kasprowicza

Edvard Munch, *Rozłąka* (1896)
Źródło: domena publiczna.

Jan Kasprowicz był poetą, w którego twórczości ujawniły się niemal wszystkie kierunki artystyczne epoki, ale też niepokoje schyłku wieku i motywy im towarzyszące. Jego hymn *Dies irae* oznaczał kolejną już woltę stylistyczną – od opiewania niezwykłości i harmonii zacisznego górskiego krajobrazu w *Krzaku dzikiej róży* poeta przeszedł do katastroficznych wizji i osobistych dramatów. Tym samym stał się jednym z polskich prekursorów ekspresjonizmu.

Twoje cele

- Rozpoznasz charakterystyczne cechy poetyki ekspresjonizmu.
- Przeanalizujesz środki poetyckie użyte w *Dies irae* Jana Kasprowicza.
- Wyjaśnisz, jaką rolę pełnią w hymnie nawiązania do tekstów religijnych.

Przeczytaj

O autorze

Leon Wyczółkowski, *Jan Kasprowicz*, 1898
Źródło: domena publiczna.

Jan Kasprowicz (1860–1926) był jednym z niewielu polskich poetów chłopskiego pochodzenia, którzy na przełomie wieków zaistnieli w świadomości czytelniczej. W 1888 roku ukazał się pierwszy tom jego poezji, w którym artysta zawarł cykl *Z chałupy* zainspirowany realiami społecznymi rodzinnej wsi kujawskiej. W latach 90. zwrócił się ku poetyce impresjonizmu i symbolizmu, czego efektem był między innymi tom *Krzak dzikiej róży* (1898). W wydanym w 1902 roku zbiorze hymnów *Ginącemu światu*, który otwiera najciemniejszy okres w twórczości poety, odnajdujemy zalążki ekspresjonizmu. W cyklu *Hymnów* poetyka ekspresjonizmu znajduje najpełniejsze odwzorowanie: dominują w nich lęk, zwątpienie, bunt przeciwko wszechogarniającemu złu, ale i przeczucie nadchodzącej katastrofy świata i człowieka. W późniejszych utworach Kasprowicz powoli odchodził od katastroficznej tonacji, by pod koniec życia skierować się ku afirmacji świata i życia (m.in. *Księga ubogich*, 1916).

Rozwój ekspresjonizmu

Schyłek XIX wieku w wielu krajach Europy wiązał się z szybkimi przemianami życia społecznego, czemu towarzyszyły katastrofalne w skutkach kryzysy ekonomiczne. Przyspieszający z roku na rok proces industrializacji wzbudzał strach. Społeczeństwo

stawało się coraz bardziej narażone na gwałtowne, zbiorowe emocje. Odpowiedzią sztuki na panujący wówczas nastrój niepewności był ekspresjonizm – kierunek stawiający na indywidualizm twórcy, buntujący się przeciw postępującej mechanizacji życia, głoszący prymat wartości moralnych nad technologią i pieniądzem. Twórczość ekspresjonistów wychodziła poza ustalone normy, cechowała ją przesada, używanie silnych środków wyrazu.

Większość XIX-wiecznych kierunków literackich docierała do Polski z pewnym opóźnieniem. Jednak w przypadku ekspresjonizmu rodzimi twórcy działali równolegle do europejskiego świata artystycznego. Dotyczyło to tylko kilku pisarzy, lecz ich wkład w rozwój nowej estetyki był niepodważalny. Szczególnie istotną rolę odegrał Stanisław Przybyszewski (1868–1927), który w latach 90. XIX wieku przebywał w Berlinie i współtworzył tamtejszą bohemę artystyczną. Gdy w 1898 roku przyjechał do Krakowa, kontynuował rozpoczętą drogę artystyczną, inspirując zaprzyjaźnionych literatów, między innymi Tadeusza Micińskiego (1873–1918) i Jana Kasprowicza (1860–1926).

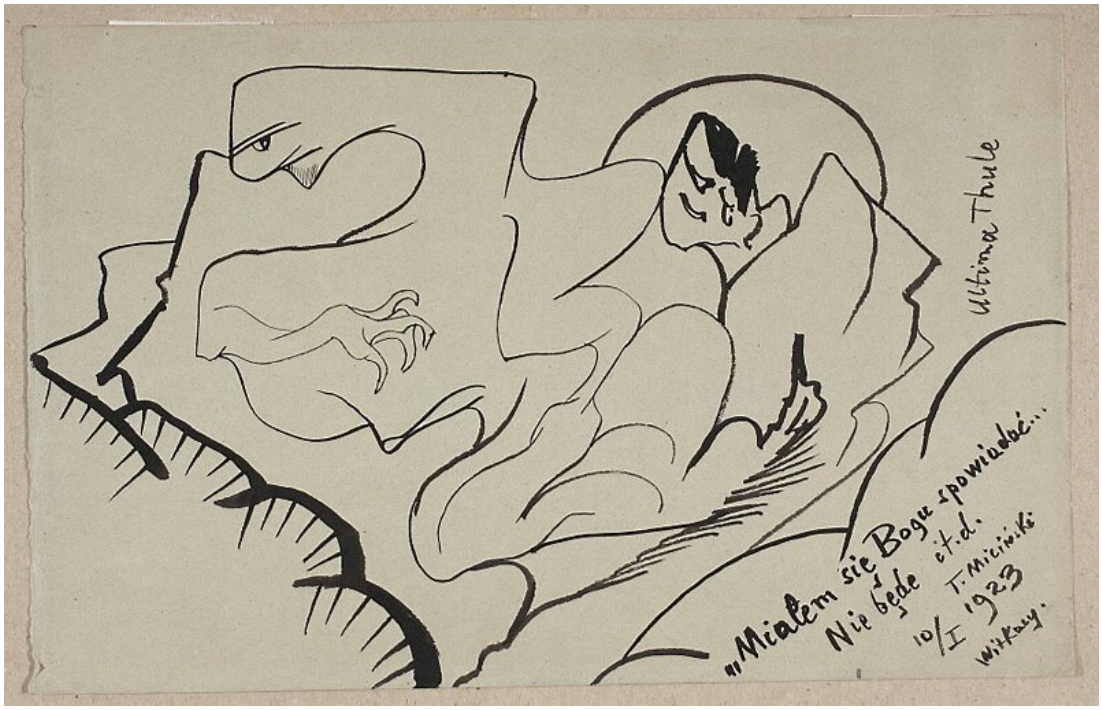

Ultima Thule (1923), rysunek Witkacego z cytatem z wiersza T. Micińskiego *Zamek duszy*
Źródło: domena publiczna.

Przybyszewski wywarł wpływ nie tylko na twórczość literacką Jana Kasprowicza, lecz także na jego życie. Zamieszkał u autora *Krzaka dzikiej róży* na specjalne zaproszenie. Wkrótce jednak wizyta przerodziła się w prawdziwy dramat dla gospodarza – Przybyszewski wdał się w romans z Jadwigą, jego żoną. Kochankowie odjechali, zostawiając pod opieką poety dwie córki: Janinę i Annę. To wydarzenie wyznacza istotną cezurę w twórczości Kasprowicza. Wtedy właśnie powstaje *Dies irae* – jeden z najbardziej przejmujących utworów artysty, pełen sugestywnych środków poetyckich, które później stały się charakterystyczne dla poetyki ekspresjonizmu.

Stanisław Przybyszewski
Źródło: domena publiczna.

Hiperboliczna wizja

W hymnie *Dies irae* Jan Kasprowicz odwołał się do motywu Sądu Ostatecznego – chrześcijańskiej wizji końca świata, w której po dopełnieniu się dziejów Bóg przychodzi na ziemię, by sądzić ludzi. Sądny dzień ukazany w utworze różni się jednak od biblijnego opisu z Apokalipsy św. Jana. W ujęciu poety ma skrajnie pesymistyczne zabarwienie – podmiot liryczny traci nadzieję na zbawienie, a świat stacza się w otchłań. Znane z Pisma Świętego postaci i wydarzenia zostają poddane kontrowersyjnej, wręcz obrazoburczej reinterpretacji. Bóg jest sędzią niesprawiedliwym, lubującym się w karaniu stworzenia, Chrystus cierpi na darmo, a Ewa staje się kochanką szatana. Środkiem stylistycznym, który dominuje w opisie rzeczywistości przedstawionej w utworze, jest hiperbola:

> **Jan Kasprowicz**
>
> ***Dies irae***
>
> Miliardy krzyży,
> opromienione okręgami tęczy,
> z padolnych Styksów powstają głębiny
> w Pańskiego gniewu nieskończony dzień.
> I rosną, rosną w jakiś straszny las,
> co wierzchołkami swych bolesnych drze
> w przeszywa wszystkie mgły

i wszystkie blaski, które lśnią nad mgłami,
wypływające z Wszechmocy Istnienia.

Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 163.

Opisywane przez Kasprowicza obrazy są celowo przerysowane dla zwiększenia ładunku emocjonalnego. Wizje zagłady ilustrują stan wewnętrzny podmiotu wypowiedzi. Przywoływane w hymnie przerażające symbole mają w plastyczny sposób wyrazić kondycję człowieka przeżywającego osobistą tragedię. Prywatny kataklizm nabiera jednak cech kosmicznych, staje się uniwersalny i odzwierciedla los każdego człowieka. Tym można również tłumaczyć pojawienie się utworze biblijnego Adama.

Kasprowicz przywołuje także postać Ewy, która w Księdze Rodzaju uległa podszeptom szatana i zjadła zakazany owoc, za co ludzie zostali wygnani z raju. Grzech pierwszej matki zostaje w *Dies irae* spotęgowany. Ewa jest przedstawiona jako lubieżna kobieta, która znajduje rozkosz w grzechu, obcując z wężem symbolizującym diabła:

Franz von Stuck, *Grzech* (1893)
Źródło: domena publiczna.

> **Jan Kasprowicz**
>
> ***Dies irae***
>
> Adamie potępiony, zwróć się z strasznych dróg!
> Zawiśnij na swym krzyżu, sterczącym w niebiosa,
> i nie patrz, gdzie w spokoju Ewa jasnowłosa,
> piekielny zająwszy próg,
> do rozpustnego przytula się gada!
>
> Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 167.

Grzech Ewy jest przywoływany w utworze wielokrotnie, a tragedia Adama wydaje się nie mieć końca, podobnie jak wymierzane przez Boga kary. Nadszedł bowiem „gniewu nieskończony dzień".

Przeciwieństwa i sprzeczności

Poszczególne elementy wizji opisanej w *Dies irae* silnie ze sobą kontrastują. Kasprowicz zestawia istoty o skrajnie odmiennych cechach. Obok umęczonego, miłosiernego Chrystusa z cierniową koroną stawia dumnego i surowego Boga, który bezlitośnie skazuje

ludzi na potępienie. Zdradzony i nieszczęśliwy Adam zostaje zaś przeciwstawiony rozwiązłej i odurzonej grzechem Ewie. Charakterystyka postaci jest także sprzeczna wewnętrznie. Zwłaszcza wizerunek Boga został oparty na antytezach – podmiot liryczny tytułuje Go „miłosiernym" i „sprawiedliwym", by zaraz nazwać „Ojcem rozpusty" i „przyczyną grzechu i zemsty". Szczególną rolę pełnią w utworze cytaty z Biblii i innych tekstów religijnych. Już na początku zostaje zestawiony złowieszczy zwiastun apokalipsy („Trąba dziwny dźwięk rozsieje") z wersem utworu o konotacjach jednoznacznie pozytywnych – kolędą Franciszka Karpińskiego (1741–1825) *Pieśń o Narodzeniu Pańskim* (znaną jako *Bóg się rodzi*). Kasprowicz przekształca jednak sens fragmentu, zmieniając czasowniki z formy teraźniejszej na czas przyszły dokonany: już nie „ogień krzepnie, blask ciemnieje", lecz „ogień skrzepnie, blask ściemnieje". Za sprawą tego zabiegu niewinne słowa kolędy zyskują złowieszczy wydźwięk. Kasprowicz nawiązuje także do biblijnych psalmów wyrażających chwałę i uwielbienie Boga. Słowa „A ty, psalmisto Pański, nastrój harfę swoją / już na ostatni ton!" zestawione z wyobrażeniami zagłady ujawniają sprzeczność między wizerunkiem Stwórcy troszczącego się o swoich wiernych a przedstawionym w *Dies irae* okrutnym sędzią. Śpiew milknie, rozpoczyna się bowiem czas gniewu. Wspomniana zostaje świątynia, której zasłona rozdziera się na dwoje. To czytelne nawiązanie do fragmentu Ewangelii łączącego podobne wydarzenie mające miejsce w Świątyni Jerozolimskiej z momentem śmierci Jezusa na krzyżu. Rozdarcie zasłony w *Dies irae* wcale nie zwiastuje wszak zmartwychwstania:

> **Jan Kasprowicz**
>
> ***Dies irae***
>
> W świątyni bożej zamilkł święty śpiew,
> już się zasłona rozdarła na dwoje,
> mur się już wali i skała już pęka...
> A krew w tych morzach, w tych czerwonych rzekach
> ścięła się w ciemny lód...
>
> Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 164.

Dla wzmocnienia ekspresji Kasprowicz operuje ponadto oksymoronami, takimi jak „niesłyszące ucho", „niewidzące oko". W *Dies irae* istotne są również barwy opisywanego krajobrazu, z których szczególnie widoczne są czerń i czerwień. Silnie ze sobą kontrastują – nie są to stonowane odcienie, lecz kolory krzykliwe, agresywne. Wersyfikacja hymnu jest nieregularna. Kasprowicz nie przykłada wagi do równomiernego rozkładu sylab i dobiera słowa ze względu na ich ładunek emocjonalny. Stosuje rymy, lecz odległość między nimi wynosi niekiedy nawet ponad dziesięć wersów. Wszystko to sprawia, że aby w pełni zrozumieć *Dies irae*, nie można przybrać całkowicie zdystansowanej postawy – konieczna jest próba wczucia się w nastrój wpisany w słowa utworu.

Wojciech Weiss, *Opętanie* (1899–1900)
Źródło: domena publiczna.

Słownik

antyteza

(gr. ἀντίθεσις, *antíthesis*) środek stylistyczny polegający na scaleniu ze sobą dwóch elementów o przeciwstawnym znaczeniu w celu uzyskania efektu ekspresyjnego

araukaria

rodzaj drzewa iglastego

ekspresjonizm

(fr. *expressionnisme*) kierunek w sztuce, który rozwinął się na początku XX wieku, zainspirowany głównie twórczością artystów niemieckich. Skupiał się na poszukiwaniu wyrazu dla silnych wewnętrznych przeżyć emocjonalnych, poruszał tematykę duchową, metafizyczną. Utwory ekspresjonistyczne charakteryzował indywidualizm, skłonność do korzystania z hiperboli, radykalne rozdzielenie sfery ducha i materii

hiperbola

(łac. *superlatio*) środek stylistyczny polegający na zamierzonym wyolbrzymieniu jakiejś rzeczy, osoby lub zjawiska poprzez zmianę danej cechy na inną, przejaskrawioną i nieprawdopodobną; hiperbola jest używana w celach ekspresyjnych, ujawnia emocjonalny stosunek nadawcy do przedmiotu wypowiedzi

oksymoron

(gr. *ὀξύμωρος*, *oksýmōros*; *oksýs* – ostry, *mōros* – tępy) środek stylistyczny polegający na zestawieniu wyrazów o przeciwstawnym znaczeniu

profetyzm

(gr. *προφήτης*, *prophētēs* – tłumacz czyichś słów, wieszcz, prorok) zjawisko mające miejsce w wielu religiach, polegające na przepowiadaniu przeszłości przez ludzi uważających się za wybranych do głoszenia woli Boga; profetyzm pełnił istotną rolę w literaturze polskiego romantyzmu

Mapa myśli

Polecenie 1

Uzupełnij mapę myśli. Do podanych ekspresjonistycznych środków wyrazu: hiperboli, kontrastu, oksymoronu, antytezy, dopisz odpowiednie przykłady z hymnu *Dies irae* Jana Kasprowicza. Wyjaśnij, jaką rolę pełnią zastosowane środki stylistyczne.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Spośród wymienionych elementów wybierz cechy poetyki *Dies irae*.

- [ ] umiarkowane środki wyrazu
- [ ] parafrazy cytatów biblijnych
- [ ] rozmyte kolory opisywanego krajobrazu
- [ ] patos
- [ ] kontrastujące ze sobą postaci
- [ ] zdystansowana postawa podmiotu

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Jaki środek stylistyczny został użyty w wersie *„ogień skrzepnie, blask ściemnieje”*?

- ( ) hiperbola
- ( ) oksymoron
- ( ) apostrofa
- ( ) uosobienie

Ćwiczenie 4

Z poniższego fragmentu wypisz pięć sformułowań nacechowanych emocjonalnie.

Jan Kasprowicz

Dies irae

Światy pochłania nieprzebyty muł,
światy, od bożych odepchnięte bram.
A spod korzeni jadowitych ziół,
spod kęp sitowia i trzciny, i traw,
z rowów, przepadlisk, wądolców i jam,
pokrytych opalowym szkliwem zgniłych wód,
zaczyna wypełzywać żmij skłębiony płód:
czarne pijawki, zielone jaszczury
wiją się naprzód wpław
i oplatają kręgami śliskiemi
męczeńskich krzyży smutne miliardy,
z bagnistej wyrosłe ziemi,
zapadłe w bagnisty kał…
I oto głowy swoje, dziwne, ludzkie głowy,
świecące trupim tłuszczem zżółkłych, łysych czół,
o szczękach, otulonych kłębem czarnych bród,
kładą na łonach tych pomarłych ciał…
I skośne, mętne oczy podnoszą do góry
ku ich schylonym skroniom…
I biodra opasawszy w lubieżnym uścisku, zwilgotniałymi usty
szepcą im słowa rozpusty…

Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 165–166.

Ćwiczenie 5

Poniższy fragment pochodzi z prozatorskiego utworu Jana Kasprowicza o tytule *Pana Antoniego C. współwłaściciela firmy Antoni C. & sp. przy ulicy M. sen o sądzie ostatecznym z 1906 roku*. Zaznacz kolorem czerwonym te zdania, które w całości wpisują się w poetykę wypracowaną przez autora w *Dies irae*.

czerwony

Jeden z aniołów trąbi ku północy, drugi ku południowi; potem obrócili się i oparłszy się wzajemnie łopatka o łopatkę, grzmieli, jeden na wschód, zaś drugi na zachód, iżby na wszystkie cztery strony świata rozeszło się zaduszne
DiesKliknij, aby ustawić kolor" data-tagid="0" data-marked="none"
tabindex="0">lang="la">Dies
irae .
Nie ulegało bowiem najmniejszej wątpliwości, że obwieszczano Sąd Ostateczny.
I oto ziemia rozstąpiła się na dwie połowy.
Po czarnych ścianach przepaści ślizgały się węże, ohydne potwory, ziejące siarką i smołą.
Z bezdni strzelał płomienisty Ocean, stokroć większy od tej wyuzdanej pożogi , która przed laty – pamiętny to dla nas dzień – obróciła w popiół kantor tego męczennika i – nie obwijajmy w bawełnę – lekkomyślnika Adolfa [...].
Teraz postać jego, obrzękła i jakby wyniszczona rozpustą, płynęła ku mnie na rozszalałych falach ognia.
Piekło! – krzyknąłem – taki, mój kuzynie i kompanionie, spotkał cię los za życie na żart, za wyrządzoną nam wszystkim krzywdę!
Była to jednak fatalna pomyłka – nie otchłań to wieczystego potępienia, lecz Czyściec. Albowiem z płomieni wydobywał się jęk i płacz, i wołanie:
Przebacz nam, litościwy Sędzio! Masz słuszność – niewątpliwie! Śmiertelne przygniotły nas grzechy, czołgaliśmy się po ziemi jak płazy, przecież w spełnianiu choćby największych występków nie opuszczała nas Wiara w Twe Miłosierdzie bez granic, ani Nadzieja, że w bezmiarze Twych łask wszelka topi się niedokładność – czy to będzie tak zwane fałszywe bankructwo, czy jakaś inna nieoględność lub zbytnie zacietrzewienie!
I odpowiedział im Głos:

Skruszeni jesteście i pokorni, przebaczam!
W oczach moich stał się cud.
Ziemia zawarła się z powrotem, na miejscu ognia i potworów rozścielił się różnobarwny, puszysty, rzekłbym smyrneński, prawie taki sam jak w moim saloniku, w kwiaty dzierzgany dywan, na nim olbrzymie kaktusy, wypchane pawie, araukarie, begonie, wyolbrzymiałe orchideje, magnolie, wachlarze palm!

Bibliografia: J. Kasprowicz, *Pana Antoniego C. współwłaściciela firmy Antoni C. & sp. przy ulicy M. sen o sądzie ostatecznym*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. J.J. Lipski, Kraków 1990, s. 269–270.

Ćwiczenie 6

Przeformułuj subiektywny, ekspresjonistyczny opis krajobrazu na zdystansowany, obiektywny. Zamień silne środki wyrazu, takie jak hiperbola, na określenia neutralne.

Jan Kasprowicz

Dies irae

Miliardy krzyży,
opromienione okręgami tęczy,
z padolnych Styksów powstają głębiny
w Pańskiego gniewu nieskończony dzień.
I rosną, rosną w jakiś straszny las,
co wierzchołkami swych bolesnych drzew
przeszywa wszystkie mgły
i wszystkie blaski, które lśnią nad mgłami,
wypływające z Wszechmocy Istnienia.

Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 163.

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, jaką rolę w poniższym fragmencie pełni formuła liturgiczna *Kyrie elejson.*

Jan Kasprowicz

Dies irae

Kyrie elejson!
Patrzaj!... kyrie elejson!
Ona swą białą dłoń
kładzie na jego skroń –
na trupią, zapadniętą, zżółkłą skroń zleniałą...
Kyrie elejson!
I podczas gdy swe Sądy sprawiasz Ty, o morze
niewyczerpanych gniewów,
ona swym okiem patrzy w jego oczy –
omdlewającym okiem!
Kyrie elejson!
Jej nagie uda drżą,
palcami rozczesuje złoto swych warkoczy
i falą złocistych włosów
osłania jego nagość, i pieści, i pieści
ustami czerwonymi bladość jego ust.
Kyrie elejson!
Wężowe jego kręgi opasują biodra
rozlubieżnionej Boleści,
a ona, wyprężywszy swe rozpustne ciało,
nienasyconym oddycha pragnieniem.
Kyrie elejson!
Na łonie jej spoczęła czarna, lśniąca broda
rozpalonego Szatana,
co świat umierający okrył swoim cieniem,
a ona,

w zbrodniczych pieszczot rozdawaniu szczodra,
zamknęła w drżące go biodra,
w nabiegłe żądzą ramiona…
Kyrie elejson!

Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 170–171.

Ćwiczenie 8

Pierwszy wers umieszczonej poniżej strofy odnosi się do fragmentu Ewangelii. Znajdź w Biblii odpowiedni cytat i porównaj jego wymowę z treścią ustępu *Dies irae*.

Jan Kasprowicz

Dies irae

Jeszcze nie zapiał kur,
a na piekielnej przełęczy,
nad dnem Styksowych otchłani,
siedzi pod złomem niebotycznej grani
pramatka grzechu, jasnowłosa Ewa,
z gadziną zdrady u swych białych stóp.

Źródło: Jan Kasprowicz, *Dies irae*, Kraków 1990, s. 165.

Praca domowa

Przeczytaj dowolny utwór ze zbioru Jana Kasprowicza *Hymny* – inny niż *Dies irae* – i wynotuj wszystkie podobieństwa oraz różnice między jego poetyką a poetyką *Dies irae*.

> Zwróć uwagę na to, czy pojawiają się w nim cechy typowe dla ekspresjonizmu.

Dla nauczyciela

Autor: Piotr Obolewicz

Przedmiot: Język polski

Temat: Elementy ekspresjonistycznego obrazowania w wierszach Jana Kasprowicza

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:
Zakres podstawowy
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
I. Kształcenie literackie i kulturowe.
1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:
1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;
3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;
4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;
5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;
8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;
9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;
11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;
13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;
2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:
2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;
II. Kształcenie językowe.
2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:
7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.
III. Tworzenie wypowiedzi.
2. Mówienie i pisanie. Uczeń:
2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;
10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;
IV. Samokształcenie.
2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- rozpoznaje charakterystyczne cechy poetyki ekspresjonizmu,
- wskazuje środki stylistyczne charakterystyczne dla poezji ekspresjonistycznej i określa funkcje,
- objaśnia celowość nawiązań biblijnych w hymnie *Dies irae* Jana Kasprowicza.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć**. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Elementy ekspresjonistycznego obrazowania w wierszach Jana Kasprowicza". Uczniowie powinni się zapoznać z utworem poetyckim zawartym w lekcji: *Dies irae* Jana Kasprowicza. Przygotowują się do omówienia tekstu, szukając informacji na temat kontekstu biograficznego i/lub historycznoliterackiego. Wybrane osoby mogą zebrać potrzebne wiadomości do wstępnego rozpoznania tekstu. Będą pełniły rolę ekspertów. Zainteresowani tematem uczniowie mogą przygotować prezentację złożoną z dzieł malarstwa ekspresjonistycznego, która podczas lekcji będzie stanowiła tło do omawianych utworów poetyckich.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy uczniom cele zajęć oraz wspólnie ustala z nimi kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: Nauczyciel prosi uczniów, którzy przygotowali prezentację malarstwa ekspresjonistycznego, o jej przedstawienie. Następnie zadaje pytania wprowadzające do tematu lekcji: Jaki nastrój panuje w wierszu *Dies irae*? Jakie środki stylistyczne go potęgują? Czy obrazy przedstawione w prezentacji współgrają w jakiś sposób z wierszem?

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu z e-materiału, indywidualnie zapoznają się z treścią w sekcji „Przeczytaj". Notują w zeszytach pięć pytań do tekstu, następnie, w parach, zadają sobie pytania i odpowiadają na nie.
2. **Praca z multimedium**. Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika multimedium zawarte w sekcji „Mapa myśli". Uczniowie odczytują polecenie: Uzupełnij mapę myśli. Do podanych ekspresjonistycznych środków wyrazu: hiperboli, kontrastu, oksymoronu, antytezy, dopisz odpowiednie przykłady z hymnu *Dies irae* Jana Kasprowicza. Wyjaśnij, jaką rolę pełnią zastosowane środki stylistyczne i wykonują je w parach. Następnie dzielą się swoimi odpowiedziami na forum klasy.
3. **Utrwalanie wiedzy i umiejętności.** Nauczyciel wyświetla na tablicy treść ćwiczenia 1-4 i 6 z sekcji „Sprawdź się". Wraz z uczniami rozwiązuje je na forum klasy.
4. Uczniowie wykonują kolejne zadanie 7. Nauczyciel obserwuje postęp pracy i udziela uczniom informacji zwrotnej.
5. Ćwiczenie, które uczniowie realizują jako ostatnie, wykonywane jest indywidualnie. Ponownie nauczyciel udostępnia uczestnikom zajęć przez platformę edukacyjną jego treść: Pierwszy wers umieszczonej poniżej strofy odnosi się do fragmentu Ewangelii. Znajdź w Biblii odpowiedni cytat i porównaj jego wymowę z treścią ustępu *Dies irae*. Nauczyciel sprawdza przez platformę udzielone odpowiedzi. Następnie zachęca uczniów do uzasadniania swoich wyborów podczas dyskusji w parach.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli? Na koniec prosi chętnego ucznia o podsumowanie i – jeśli to potrzebne – uzupełnia informacje.Nauczyciel zadaje pytania podsumowujące, np. prosi uczniów, aby wymienili charakterystyczne cechy ekspresjonistycznego obrazowania w wierszach Kasprowicza.

Praca domowa:

1. Nauczyciel poleca uczniom wykonanie zadania domowego z e-materiału: Przeczytaj dowolny utwór ze zbioru Jana Kasprowicza *Hymny* – inny niż *Dies irae* – i wynotuj wszystkie podobieństwa oraz różnice między jego poetyką a poetyką *Dies irae*. Zwróć uwagę na to, czy pojawiają się w nim cechy typowe dla ekspresjonizmu.

Materiały pomocnicze:

- Zbiory cyfrowego Muzeum Narodowego w Warszawie - malarstwo i grafika
- Bożena Chrząstowska, *Autor - dzieło - poetyka. Problemy interpretacji w szkole*, w: *Metodyka literatury*, tom 2, wybór i oprac. J. Pachecka, A. Piątkowska, K. Sałkiewicz, Warszawa 2002.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Mapa myśli” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej.